

A címzett: Bori Imre

Részletek a hamarosan megjelenő levelezéskötetből

6. levél – Ágoston Mihály

Kedves Imre!

Sajátos hanyagságom miatt nem várhatom meg válaszodat /paradoxon/. Ugyanis Erichet jellelt volna megkérnem, hogy jelentse be a vizsgát, mivel ő helyben van, s talán Neked egyébként is elintézett ügyed volt ez már akkorra. Nálunk nyomtatványt nem lehet venni, ezért megkérnélek, hogy, amennyiben még időszerű, a mellékelt lapon értesítsd Erichet, azaz, légy szíves megkérni helyettem. – Lehetőleg ne haragudj, hogy ennyire személyi nyavalyával terhellek meg! Noha lényegében talán nem is fontos, mivel még nem tudom, mikor foghatok majd hozzá a tanuláshoz. Előbb a szemináriumi dolgozatom fogom átírni az Olgának.¹

Örömmel válaszolok a multkori leveledre: egyetlen szöglet a nyaramban egy-egy levél, ahol beszélgethetek. Mert nálunk itthon ilyen haszontalanságra éppugy nem szokás vetemedni, mint szépirodalmat olvasni. Itt csak két véglet lehetséges: egész héten örült munkahaj-sza és vasárnap az égvilágon semmi, vagypedig egész héten utálatos semmivetés és vasárnap ugyanaz. Elképesztő dekadencia. A rendszeres munkának semmi nyoma. Egyedül a kisparasztság egy részének és a földteleneknek ad némi vitalitást a hagyományos akaratérő. A többiben régóta nincs gerinc. Elhanyagolt földek, szőlők, házak; aki

¹ Penavin Olga (1916–2001) nyelvész, néprajzkutató, főiskolai és egyetemi tanár. Bori Imre gimnáziumi osztályának érettségi biztosa. 1960 és 1967 között Boriék szomszédja.

pedig feltörekvő kisgazda, mohón fekszik neki a szerzésnek. Szellemi élet egyaránt sehol: inkvizíciós korlátoltsággal „küzdenek” ellene. A várost utánoznák, de csak a forma salakját veszik át /színházba, fürdőbe két-három család „unalomból” bejár Szabadkára/, de nevetéségesnek tartanak, ha valaki véletlenül a szindarabért nézné meg a szindarabot. Pedig pénzük, alkalmuk több lenne, mint bármelyikünknek odalent. Könyv? Ugyan ne gyerekeskedjünk! Csak nem vagyunk a XIX században? No meg olvasnak is: a Magyar Szó külpolitikai rovatát, amihez jobban értenek, mint akármelyik nyugateurópai téhen. Örömtelen örömök, haskultura és komikus viseletutánzás: ki mondja, hogy nincsen intelligenciánk? De még milyen! Ha kellett: divatból „kommunista” lett, most divatból anti-„kommunista”, sőt „anti”-„kommunista”. ÉS divatból ismét vallásos, azaz ismét divatból vallásos. Mert utóvégre el kell lesni a kor hangulatát és a „korszellemet”. Szövetkezet, népegyetem éppolyan szovjetkoholmányok, mint amilyen megrögzött bolsevik a Darwin meg a Marx. De jó, hogy „ma már” ilyesmikről nem kell hallanunk és sok másról, amelyek olyan értelmetlen „irók” vagy miacsudák szerint tartalomban is a nyugati kulturához emelnének bennünket. Elég nekünk csak egy-két ismerős a járási bizottságban, egy-két régi szép, sőt: régiszép slágerszentimentum, közbe-közbe egy amerikai csomag /sok nejlonnal/ és egy énekes mise. – Vigyen engem az ördög, ha tovább fecsegek! Látod, hogy megfeledkeztem az illendőségről... akár csak a vizsgákon szoktunk. Nos, irtam magamról: ugyanis ilyesmikkel bosszantgatom magam azon kívül, hogy ismét bosszankodom.

Ismét ...kodom. Mert meghívtál a szeptemberi HID-ba. Eső elől nem rossz a híd alá állni, én azonban már megszoktam, hogy elázam, szél is megfujjon /a híd alatt is fuj/ s a nap barnára égessen /a HID alatt is égnek néha, néha meg begyulladnak/ – kint a tarlón, dohányföldön, répapakálásban s mindenütt, ahol csak tollat nem lehetett kezembe venni egész nyáron át, de könyvet sem, de etnográfát sem, csupán ráfiát a szőlőkötözés szent idilljei közepette. Más bizonyára szépen megköszönné ezt a mektiszteldettetést vagy mekhívót vagy mianemcsodát, én azonban inkább a behívót köszöntöm őszinte kalapemeléssel és sapkafölvetéssel, teringettét, hehehe s még egy rakás cinizmus ősi büszkemagyar /=elpocsékol/ paraszti sorosomhoz. Te pedig bocsásd meg ezt a banális kirobbanást! Elkeseredésemből irtam ki egy dekányit, egy-két percnyit a nyári hónapokból; de talán nem lep«xx» meg tulságosan, hiszen Magad kérted, hogy irjak.

/Tintám és rendesebb papirom pillanatnyilag nincsen, de bizonyára órányilag sem. Tudom azonban, hogy ez a formai kérdés Nálad szót sem érdemel./

A továbbit rövidebben írom, hogy ki ne átkozz a levélírók szentélyéből. Vot! Pa-ócseregyi:

A Zolnait bizonyára megkaptad; jó étvágyat hozzá! – Ismét azt írom, hogy irjál Magadról, mert én már „széppéldával” jártam elől, azaz éppen itt. – A vizsgákra hogyan, mennyit készültél már? – Mi újság a voguloknál? Gratulálok a megoldásodhoz. Én a „Helyesírás”-sal ugyanazt tettem /tehát viszontgratulálhatsz/. Inkább megirni, hogy megirhatatlan, mint megirni a megirhatatlant. Kitaláltunk az Olgával, mi? Lényegében csak kimentettük, mert öntudatlanul is többet kívánt tőlünk, mint amire maga is képes lehetett volna... A „tyukról” és a „tojásról” az a véleményem, ami a „tyukról és a tojásról”. Vagyishogy egyik sem volt első, illetve mind a kettő. Azt, hogy a próza többnyire később lett írott műfajjá, azt csak kötetlenségével magyarázhatjuk a néprajzban. Ha tudatosan nem is, de határozott irodalmi szerepében élhetett a próza is a primitív népeknél. Pusztá föltevés? Nem. Több tehetséges mesélő /epikus, prózaköltő/ számára másod- vagy harmadrangu az ének. A közlés éppolyan szükséglete, mint a prózai forma. S az irodalomban nem így van? Mért ne lehetne hasonlókép a primitív népeknél, mint mondjuk a Te voguljaid? – Ugy gondolom, a Pepi címét megírtam. Mához egy hétre nálunk lesznek /Irénekével²/. Nemérdemelt és nem remélt öröm lenne számomra, és számunkra is, ha Te szintén köztünk lennél. Ha megnemírt leveleidből is megismerhetném körülményeidet, ezt meghívásnak szánám. Persze, a találkozózn kívül egyéb érdekesség aligha vár ránk. – Mit tudtál meg azóta a találkozóról Ujvidéken? – Mint irtam már, szokásom szerint és minden vágyam tiltakozása ellenére: néprajzból már nem produkálhatok. Rengeteg feldolgozatlan anyagom van. Elkese-redésem megértenéd, ha tudnád, hogy egyedül az azokra alapozott terveknek és könyveimnek szeretnék élni egy ideig. De villanyél, kasszanyél, kapanyél – nagyszerű variáció! /S a panaszt mégis unom már magam is./ – Ne hidd legalább Te affektálásnak, ha „kihuzom magam”. Akármibe fogok, azt kell belátnom, hogy tanulnom kellene, s olvasni sokat. S tanulnék szenvedéllyel, de nem rucsni bacacs-ot, sem dohányszedést. Látod, azt kérdezed, hogy „finnezek-e még”, s ne-

² Fehér Ferenc első felesége.

kem úgy tünik, mintha a múlt héten jöttem volna haza. Még ki sem bontottam a cókómat. Eszperantó levelezésre sem akadt időm, pedig Neked is beszéltem róla, hogy így próbálok majd nyelvészeti kapcsolatot és könyveket szerezni.

Ugy hiszem, eleget irtam magamról. Remélem, hogy hallgatásodnak csupán irodalmári elfoglaltságod az oka. Pubival³ találkozol-e? S kivel még? Tudod-e már, mikor lesz a vizsgánk? Pejhelylyel még nekem is lesz dolgom, mert az orosz vizsgát nem irattam alá ővele. Te bejelentetted már a randevukat?

Ecce: bővebben irtam. És Te?

Pozdráv na-deszno! /Ugy-e, milyen jó predvojnickás vagyok, mégha lelkemből utálom is a mundért?/

Horgos, 1951 aug 19

|„Ági”|c

Jegyzetek

Ugyanis Erichet jellett volna megkérnem: Letsch Erich évfolyamtársukat.

Mert meghívtál a szeptemberi HID-ba: nem publikált benne.

a behívót köszöntöm: 1951 őszén mindketten megkezdték kötelező sorkatonai szolgálatukat.

Vot! Pa-ócseregyi: Tessék, sorjában! (orosz).

rucsni bacacs-ot: aknavetőt (szerb).

Pejhelylyel: egykori oktatójuddal.

Pozdráv na-deszno!: Köszönés jobbra! (szerb).

predvojnickás: katonai előképzés (szerb).

16. levél – Tomán László⁴

Kedves Imrém!

VI.18-án

Elnézésedet kérem, hogy csak VI. 11-én kapott fontos leveledre csak most válaszolok, de jelenleg rengeteg dolgom van. Rendes „foglalkozásomat” is elhanyagolom, annyira széttépnek[?]. Délutánonként sajtószemlét és politikai órát tartok az egységemnek, dél-

³ Balázs Pál (1928–2012) műfordító, humorista, az Újvidéki Rádió szerkesztője.

⁴ Tomán László (1930–2008) kritikus, szerkesztő, pedagógus. Az újvidéki Tanárképző Főiskola magyar–szerb szakán szerzett oklevelet. 1961-től nyugdíjaztatásáig a Forum Könyvkiadó munkatársa, Bori Imre könyveinek szerkesztője.

előtt a gimn. IV. o.-ba járó tiszteket oktatom anyanyelvük rendszerének ismeretére, ezenkívül pedig, amikor szükség van rá, gépírónak is használnak – láthatod, mennyire szerteágazó a munkám. Reggel ½ 4-kor kelünk, s az alvást nappal kell pótolnom. Ráborulok a rendelő íróasztalára, és alszom. Ez is időbe kerül.

Nagyon helyesnek tartom vitáidat Nándorral⁵; csak ily módon alakulhat ki egy közös vélemény, amely mindig pontosabb és erőteljesebb az egyéni véleménynél. Amellett pedig mégis egyéni marad, kollektivizált alakban. Én Holiga Fricivel folytatok ilyen, szinte végnélküli vitákat, nem órák – hanem 12-15 oldalhosszat. Mi már rég tisztáztuk az álláspontunkat, ami a vajdasági magyar, sőt az általános magyar problémakört illeti, s most (tudom, Te utópiának nevezed majd), a nemzetek összefogásának, egyesülésének; a világdemokrácia és az európai föderáció kérdéseivel foglalkozunk. Marad azonban időnk illetve helyünk, hogy kettőnk legkedvesebb intim témáját feszegessük: a filiszterséget. Bár én tisztában vagyok avval, hogy ez nem központi kérdés, mégis jólesik kilőnöm magam... Frici meg regényciklust tervez róluk.

Az a benyomásom, hogy Ti, vitáitok során, ennek a mi, nagyon is egy oldalú hírszolgálatunknak a hatása alatt egy illuzórikus világot teremtettetek. Mert amennyire igaz az, hogy legbensőbb énünk, lelkiismeretünk a demokrácia és szocializmus szükségének teljes tudatában van, épp annyira igaz az, hogy az. h.h.[?] „délsláv út a szocializmusba” (hogy az orosz útról ne is beszéljünk!) bizonyos kételeyeket ébreszt bennem. Más a szocializmusról beszélni, és más a szocializmust építeni. Az utolsó hónapok eseményei, a nacionalista kilengések Trieszt miatt, a véleménynyilvánítás szabadságának újabb lefojtása (Jól mondta Izidóra⁶ Gvidónak⁷: a hatalom a maga kezében van, tehet, amit akar), a hatalom központosításának irányzata az új alkotmányban – mit bizonyítanak?

⁵ Major Nándor (1931–) próza- és tanulmányíró. Geodéziai Technikai Középiskolát végzett, majd az Újvidéki Tanárképző Főiskola magyar szakán diplomázott. 1952-ben együtt töltötte katonai szolgálatának egy részét Bori Imrével Szarajevóban. 1951-ben a *Pionírújság* és az *Iffúság Szava* lapok szerkesztőjeként tevékenykedett. A későbbiekben politikai pályára lépett. Magas rangú pártfunkcionárius volt, a Jugoszláv Kommunista Szövetség Központi Vezetőségének végrehajtó titkára, Vajdaság SZAT Elnökségének tagja.

⁶ Isidora Sekulić (1877–1957) a vajdasági Mozsorban született író és költő, a Szerb Tudományos és Művészeti Akadémia első női tagja.

⁷ Gvido Tartalja (1899–1984) szerb költő, gyermekkönyvíró, fordító.

Ha tenni akarunk, mindannak ellenére csakis pozitív irányba tehetünk valamit a magyarság, de a többiek érdekében is. Évekkel ezelőtt még nevettem Gál⁸ és Majtényi⁹ állításán: mi azért álltunk az új Jugoszlávia mellé, hogy segítsünk a magyarságon. Én hozzátettem, hogy segítsünk [...] magyart elintézni. Akkor tehát a negatív harc volt helyes. Ma már nem. A helyzet gyökeresen megváltozott. Hozzátenném: ez a változás, szerintem, nem volt szükségszerű jelenség nálunk. Történelmileg szükségszerű. De, hogy épp T. volt a legönfejtőbb sztalinka, az véletlen, mással is megtörténhetett volna. Na de megtörtént, – és az adott helyzethez kell taktikánkat alkalmaznunk.

Nem egyezhetem avval a gondolatoddal, hogy nekünk a J-i magyarság életét kell megörökítenünk. Mert ez nem elég. Ezt a gondolatod tovább kell fejlesztened. Ha mi rabszolgarendszerben élünk, akkor is csak megörökítenénk?! Emlékezz, mit mond Marx a filozófusok feladatáról: megváltoztatni a világot. Akármennyire is vulgáris ez a tétel, mégis van benne sok igazság. Mi nem nyugodhatunk bele a jóba sem, hát még a rosszba! A vonal tehát: pozitív jellegű küzdelem. Szerintem.

A mi utunk végső cél tekintetében igenis következetes volt. Itt kénytelen vagyok kissé memoárt írni. Még 45-ben Újvidéken, megszerveztem az első magyar önképzőkört, amely először csak középis-kolásokat ölelt fel, később azonban a munkásifjakat is bekapcsoltuk. Munkánk fő célja a nemzeti érzés ápolása, nemzetmentés, volt, ami az akkori körülmények között meg is felelt. 46-ban Molnár Géza tanár közbenjárására az N.M.D.Ő-t[?] betiltották. 1950-ig illegális munkára kényszerültem. Persze, ez eredménytelen volt, csak 3-4 emberrel volt érintkezésem, míg a NMDŐ[?] gyűlésein minden vasárnap[?] 80-100 tag is jelen volt! Az áprilisi Híd volt aztán az első nyilvános szereplésem. A többit tudod. Egész munkám értelmét, azt hiszem jól ismered. Én most csak a munka-formára akartam felhívni a figyelmedet.

A történések pedig feltétlenül bennünket igazoltak. A mai társadalmi rendszerek, gazdasági és politikai válságot élnek át. A kapita-

⁸ Gál László (1902–1975) költő, író, publicista, műfordító. A *Szabad Vajdaság*, majd a *Magyar Szó* alapító szerkesztője, élete végéig ott dolgozott.

⁹ Majtényi Mihály (1901–1974) próza- és drámaíró, publicista, szerkesztő, műfordító. A *Szabad Vajdaság* alapító szerkesztője, 1951 és 1955 között a *Híd* főszerkesztője.

lista termelés csupa rés, amelyeken át a közösség által irányított termelés szivárog be Nyugatra. Ennek megfelelően folyik a harc politikai és szellemi síkon is. Keleten egy új társadalmi rendszer létezik, amely egyesíti magában az eddig rendszerek legrosszabb tulajdonságait (a rabszolgaság rabtartását, a feudalizmustól a nagybirtokokat, amelyeken az állam a hűbérúr, a kapitalizmustól az ipart, amelynek tulajdonosa az állam). Ennek a rendszernek politikai szervezete megfelel az alapnak (centralizálás, abszolutizmus, diktatúra). Mi e két világ között hánykolódunk, s átéljük mindkettő válságát. Valahol azonban ki kell kötnünk, mint ahogy a válságoknak is meg kell oldódnuk. A mi mozgalmunknak (engedd meg, hogy így nevezzem) ebben a komplikált világban kell megtalálnia a helyét. Mi kezdettől fogva a demokrácia és szocializmus tántoríthatatlan hívei voltunk. A fejlődés pedig azt mutatja, hogy a válságokból csak a politikai demokráciába, társadalmi-gazdasági téren a szocializmusba vezet a kiút. Rosszul értettél: a fejlődés nem Vučasáék[?], hanem ők igazoltak bennünket (látóhatár-tágítás stb.)

Olvastad-e a NIN-ben Mihajlovič Borisz¹⁰ első „Irodalmi beszélgetését”? (Azóta beszélgetései elvesztették értéküket) Arról ír, hogy miért nincs mai irodalom. Te is ezt vetted fel, s most megpróbálok, a magam módján mindkettőtöknek felelni. Te abban látod a hibát, hogy nincs írónk. Íróink vannak. Andrić¹¹, Krleža¹² – Herceg¹³, Szirmai¹⁴: jugoszláv és vajdasági magyar viszonylatban nagyon is írók. De épp ők, akiktől műveket várnánk – nem adnak egyetlen mélto alkotást sem. Korunk és országunk problematikáját ők alig, vagy sehogy sem érintik. Azok, akik kísérleteznek egytől egyig másod- és harmadrendű írók. Figyeld meg, pl. a délszláv drámát. Arról szó sincs, hogy valami időtállóra akadjunk. De valamiért jobbak mégis az „időn kívüli” művek (Kulundzsics)¹⁵, mint a korszerűek (elegen vannak)?

¹⁰ Boris Mihajlovič-Mihiz (1922–1997) szerb prózaíró, költő, kritikus, esszéíró, dramaturg. A levél megírásának idején a *NIN* hetilap kritikusa.

¹¹ Ivo Andrić (1892–1975) Nobel-díjas szerb író, költő, útirajzíró, diplomata.

¹² Miroslav Krleža (1893–1981) horvát író, költő, drámaíró, esszéista.

¹³ Herceg János (1909–1995) író, szerkesztő, műfordító. Többek között a *Kalanga* és a *Híd* főszerkesztője, az Újvidéki Rádió szerkesztője.

¹⁴ Szirmai Károly (1890–1972) prózaíró, kritikus, szerkesztő, jogász.

¹⁵ Miodrag Kujundžić (1926–1998) újvidéki újságíró, színikritikus, politikus.

Vagy a film: miért jobb (bár nem jó) a Bákonya, mint a Trsz?! Hogy a regényekről ne is beszéljünk. Tyoszytot¹⁶ nem olvastam, de, ím, ő is a multba vonul!

A válasz kézenfekvő. Íróink nem mernek korjuk [?] lényegéhez hozzányúlni. (Tegyük fel jóakarátúan: nem látják a lényegét). Félnak az „elhajlástól”. És amíg félelem parancsol a tollnak, addig, Borisz és Bálint¹⁷ ellenére se nem lesz mai irodalom!

Vajdaság történelme. Szép dolog, hálás dolog. Jövőre 20 éve halott Szenteleky. Csinálunk valamit? Legszívesebben könyvet írnék róla. Szeretnék Veled összefogni s megírni a vajd. magyar. irod. történetét. Mik a terveid leszerelés után?

VI. 19-én

Áttérek „zárt” leveledre. Előjáróban örömet kell kifejezmem, hogy a vélemény-különbség nem okozott szakadást, mert egységünkre most nagy szükség van.

Ahogy nem egyezem sok mindennel, ami nálunk mindenféle végbemeget, úgy nem tetszik Gábor irodalmi melléklete, Igaz, hogy a M.Szó vasárnapi irodalmi (olyan kiábrándító „tárcákat” közölnek) sem képvisel irodalmat otthon most – nincs irodalom. Én azonban nem a szerkesztési elvek mellett foglaltam állást, hanem a fiatal »tehet« tehetségeket akartam kinevelni, s legfeljebb azt helyesltem, hogy Tomka egy irodalomnak (amelyet máshonnan elűztek) helyet ad.

Az, hogy cikkem „időnkívüli”, épp az Ifjúság irodalmának időnkívüliségéből származik. Másrészt pedig valóságunk problémáihoz nem szólhatunk hozzá. Ódákat zengeni pedig nem tudok.

Cikkemet egyáltalán nem azért írtam, hogy feltámasszam az 50 májusában megkezdett, s félve[?] halott (vagy talán tetszhalott) vitasorozatot. Igazad van, nem vitacikkek, hanem művek kellene, s akár mennyire is félresikerült az írásom, magam is műnek[?] szántam. Hogy miért nem sikerült, arról majd írok. Viszont, ha hazakerülünk, végre kell hajtanunk bizonyos revíziót (ha a viszonyok megengedik – különben...) A nemzedék-probléma, úgy ahogy én cikkemben felvettem, az „öregék” izolációjának problémája, végső fokon művészi problémába torkolt. Miért nincs Híd, miért van Híd-válság? Ezt legszebben utolsó

¹⁶ Dobrica Ćosić (1921–2014) szerb prózaíró, akadémikus és politikus, az 1992-ben megalakult Jugoszláv Szövetségi Köztársaság első elnöke. Első, *Messze még a hajnal* című regénye 1951-ben jelent meg.

¹⁷ Bálint István (1931–) újságíró, a *Magyar Szó* külpolitikai rovatának szerkesztője.

konferenciájuk mutatta meg. Ők ismét késtek. A problémát én néhány nappal előttük pendítettem meg – utoljára, de nem először.

Nem szeretem a „leszámolásokat”. Leginkább meghasonlások[?] következményei. A mi stratégiánk helyes ma is, s hogy a taktika változik – az jó, szükséges, értelmes.

A gatyámat most is odaadnám – ez nekem régi bajom. Úgy érzem, hogy irodalom, alkotások nélkül nem élhetnék. S épp azért fáj anynyira támadásod. De felejtük el, ami volt. Okos emberek nem forognak visszafelé. Előre kell néznünk.

Otthon most Palicsra készülődnek. Gabi azt írja, hogy az egész a tavalyi lázadások következménye. Csakhogy az egész úgy olyan sablon=ízű. A szlovákok, olaszok stb. már régen csinálják ezt. Jaj, olyan „muszáj”-szagú, hogy ne mondjam: bűdös ez. Persze, ha egyetlen derék ember akadna Palicson, ha valaki is hallatni merné a szavát, mindjárt másképp alakulna minden. De így – ?

Olvasod-e a 7 Napot? A vasárnapi számban Olajos¹⁸ Gabit támadta meg „Magyar Ünnepi Játékok” c. vezércikkéért, amelyeken a következő, mindenkép szerencsétlen mondatot írta le: „Nemzetiség él igazi nemzeti életet!” Ezt Olajos kétségbevonja és megcáfolja. Egy régi, ostoba, káros nemzeti politika sablonjaihoz ragaszkodik, ez a korlátozott ökör a nemzeti élet eltűnéséről beszél, és helyesli. Szerinte a szlávok sem élnek nemzeti életet, hát még mi! Úgy ír, mint aki a nemzetiségi probléma katedráját tartaná[?].

Úgy ír, ahogy csak a legvadabb magyarfalók[?] írhatnak. Arról a nacionalizmusról, amely szláv testvéreink között dübörög, elfeledkezik. Az egész cikk a magyarság minden nemzeti megmozdulásának kegyetlen elfojtásának vonalán[?] áll. Olajos ezúttal végleg megmutatta igazi arcát, a nemzetgyilkos arcát. Jellemző, hogy ez az írás nem Reháknál¹⁹ jelent meg. Szegény Gábor megint kapott (persze, más hangnemben, mint én tavaly), de OM engem is emleget kétszer.

¹⁸ Olajos Mihály (1920–1992) újságíró, politikus, szerkesztő. A két világháború között részt vett a baloldali munkásszervezésekben, a második világháború befejeztével politikai funkcionárius. Volt a Testvériség–Egység Könyvkiadó igazgatója, a Magyar Művelődési Szövetség elnöke, az Újvidéki Rádió főigazgatója, a *Híd* főszerkesztője és az újvidéki Petőfi Sándor Kultúregyesület elnöke.

¹⁹ Rehák László (1922–1994) szociológus, egyetemi tanár. 1944-től a *Magyar Szó* ideológiai ellenőre, 1948-tól főszerkesztője, 1956-tól 1960-ig a Forum Kiadó vezérigazgatója. Politikus, diplomata, tartományi, majd köztársasági pártfunkcionárius.

A „7Nap” ugyanabban a számában a következőket írja: „...ebben az országban... semmi sem mozdul meg, amit ő nem engedélyez. Ő pedig mindent megenged, csak egyet nem: politizálni nem szabad... Szabad fehérasztal mellett eldiskurálni, szabad a honfibtűt kisírni, szabad megkönnyebbülni némi káromkodásban, ám nem szabad szociális vagy nemzetiségi jelszót kiejteni...”

...Tévedsz. Ezt nem Olajosról írták. Zsiga bácsi így jellemzi Tisza Kálmánt. Ej, szegény Móricz Zsiga, volnál te csak velünk, sírnál te csak velünk. Mennyivel könnyebben sírnánk...

A Szvedocsansztvo legújabb száma pocsék. Megártottak a kezdeti szárnyalások. Vagy az csak üzleti fogás volt? Észrevetted-e: nálunk most minden – üzlet. Business. Még Palics is!

Na de most már elég. Annyi, de annyi írni valóm volna még. Más-korra hagyom. Szeretnék hallani valamit katona-életedről. Feri ír-e?

Ma olvasom a Politikában, hogy kedden uragán pusztított Újvidéken. Azóta még nem kaptam semmit otthonról.

Olvastam Hemingway „Kome zvono zvoni” c. regényét. Remeknek tartom. Különösen stílusára hívom fel figyelmet. Most kezdem bele a Nyegos²⁰ – legendába. Olvastam Lenin „Materializmus...”-át. Semmi. Egyetlen eredeti gondolata sincs. Mint vitairat jó – volt, annakidején. Ma értéktelen. Igaz, széles ismeretet mutat. De nem időtálló mű, és nem-filozófia.

Én most nyelvi- és stílus-válságot élek át. Magyar lecturé-öm: Ifjúság, 7Nap, M. Szó, Híd. Ha ugyan ezek magyar nyelven írnak... Nincs senki, akivel magyar irodalmi nyelven beszélhetnék. Szerbül könnyebben fejezem magam ki, mint anyanyelvemen. Gyalázat. Árulás? Nem tehetek róla.

Szeretném, ha leveledre nem kellene sokáig várnom.

Addig is a régi szeretettel
üdvözöl, Laci

Nándor, szervusz! Mi van a Múzsáddal? Szép Feri Visszamegyek-je[?]. Neked nincs mostanában valamid?

²⁰ II. Petar Petrović Njegoš (1813–1851) montenegrói fejedelem, püspök, költő, a *Hegyek koszorúja* című eposz szerzője.

Jegyzetek

Holiga Fricivel: Holiga Frigyes, álnevein Újlaky vagy Újlaki Frigyes. Major Nándor *Kényszerhelyzetben árnyalatokért* című esszé-sorozatának hetedik részében a következőket írja vele kapcsolatban: „Megjegyzem: akkor sem tudtam, ma sem tudom, ki volt Holiga, a másik fiatal magyar prózaíró. Sohasem találkoztam a nevével.”

a NIN-ben: *Nedeljne informativne novine*, 1951 óta megjelenő hetilap.

Bákonya: *Bakonja fra Brne*, Fedor Hanžeković rendezésében, Simo Matavulj regénye alapján készült 1951-es film.

Trszt: *Trst*, France Štiglic által rendezett 1951-es film.

Gabi: Tomka Gábor, az *Ifjúság* főszerkesztője 1951 és 1953 között.

7Nap: 1946 és 1993, majd 1994 és 2000 között megjelenő hetilap. 2001-től *Hét Nap* címmel jelenik meg.

Magyar Ünnepi Játékok: először 1952. június 26-a és 29-e között Palicson megtartott kulturális szemle, melyet azóta is megrendeznek.

Zsiga bácsi így jellemzi Tisza Kálmánt: Móricz Zsigmond: *Honfibú (Életem regénye)*.

Szvedocsansztvo: belgrádi művészeti, tudományos, politikai és társadalmi folyóirat.

uragán: hurrikán.

„Kome zvono zvoni”: *Akiért a harang szól.*

Nyegos – legendába: Milovan Đilas: *Legenda o Njegošu (Legenda Njegošról)*. Kultura, Belgrád, 1952

26. levél – Tomán László

Kedves Imre!

Már régóta készülök írni Neked, de sehogyan sem találtam rá alkalmat vagy – valljam be – lusta»x« voltam, vagy – őszintén – féltem, hogy nézeteink <tragikusán> eltérnek egymástól. Azt is mondhatnám, kerültem a találkozást szellemeddel és szavaiddal – hát vess rám.

Most azonban itt az alkalom, és én ráerőszakolom magamra ennek a levélnek az írását, akármennyire is időhiányban szenvedek, ahogy szegény jó Szenteleky mondta volna: koldusa vagyok az időnek: ezen a héten két vizsga van a nyakamon. Alighanem tudod, hogy, mi-

után Olajos utasítására egyszerűen kirúgtak a közoktatásból, jogra <iratkoztam>_c, s ha ezt tudod is azt talán mégsem sejted, hogy én immár lelkesedem a jogért, különösen egy ágáért, az államelméletért. Erről azonban máskor.

Ennek a levélnek a megírására közvetlenül „Szélcsendben” című, igazságtalanul elbújtatott cikked ösztönzött. Írásod, ezt előrebocsájtom, a kelletténél rövidebbre sikerült, kevesebbet mond, mint amennyi mondanivalód valószínűleg van, – de mégis merész és okos írás. Ám: szélcsend van, s <ilyenkor>_c visszhang sincs. Csak a lelkekben.

Mi az oka ennek a szélcsendnek /bárcsak vihar előtti volna, de én attól félek, ez: a kimúlás csendje/? Mint mindennek, társadalmi okai vannak a mi irodalmunk szégyenteljes tespedtségének. Kár, hogy nem vagy itt s nem veszel részt nagy beszélgetéseinkben; Ferivel²¹, Nándorral, Gabival, Borbélyal²² szoktam együtt búsongani. Mindannyian megegyezünk abban, hogy nagy bajok vannak. A betegség halálosan komoly. A diagnózis: agykori végkimerülés. Operatív beavatkozás lehetetlen. Hát akkor?

Csak azt mondhatom: szocializmus és demokrácia. Csak ezt. Mert, ha igazi értelmükben veszem őket, akkor el kell tűnnie minden akadálnak, akkor: a halálraítéltnek meg kell halnia, de meg kell születnie a csecsemőnek is, amellyel mindannyian, <gondolkodók>_c és becsületesek, <várandóság>_c vagyunk.

Adjatok több kenyeret a munkásnak, és adjatok több szabadságot a gondolatnak. De ez sem elég. Merjünk kiállni a szélbe! Legyen a mi eszményképünk egy dr. Rieux, sőt: Robert Jordan, vagy akár Santiago. Igen, itt csak a Camus-i l’homme revolté segíthet. Most érzem, mennyire mélyen és mennyire húsz éve halott már Szenteleky. Más sem kellene talán ide, csak Ő, az ő nagy hite, nagy akarata, hatalmas bátorsága, igaz embersége és igazabb magyarsága. Mert nálunk már nincs terv, csak csüggedés, |már|_c nincs hit, csak <kenyérharc>_c. Visszaszírod a nagy viták éveit? Nekem a kenyereembe került, és visszaszírom mégis. Nem volt az szalmacséplés, korán kezdtük talán, és most nem tudjuk, hol folytassuk. <Hiányzik>_c a kritika, de kritika nem lehet. Ha itt volnál a mi helyünkben, s szádon ott éreznéd három lelki terrorlegény mancsát, talán eszedbe jutna valami mentőötlet.

²¹ Fehér Ferenc (1928–1989) költő, író, műfordító. Az *Ifjúság Szavai/Ifjúság*, a Testvériség–Egység Könyvkiadó, az Újvidéki Rádió, majd 1960-tól nyugdíjaztatásáig a *Magyar Szó* munkatársa.

²² Borbély János (1933–2014) műfordító, tanár, az Újvidéki Rádió szerkesztője.

Attól tartok, sok minden kimaradt ebből a levélből, főleg az, hogy én mégis hiszek, hitetlenül hiszek. Remélem, ez a levelem megtalál, s válaszolsz rá. Egyben, kérlek, közöld nyári címedet. Júliusban nagyon szívesen látnalak Újvidéken, egy-két napig nálunk is ellehetnél.

Ha a dolgok megoldásáról elmélkedsz, tartsd szemed előtt, hogy csak Olajos-Farkasék ellenében tehetünk valamit, s nem velük együtt. Mindenek előtt lapra lenne szükségünk. De ha eszembe jut a Szvedocsánsztvo, Poglédi, 45 paralela sorsa, meg az, hogy még a Mláda kulturát is becsukták, hogy az Umetnoszt i kritika első száma óta nem jelenik meg, s a Sztrazsilovó is tetszhalott /de már aligha tér magához/, akkor megint elszorul a torkom.

De a vajdasági magyar irodalmat mégis a mi nemzedékünk teremtette meg, nem most, hanem 50-ben, és nem azért mert Gál is elismerte, hanem mert mi ezt már akkor tudtuk. Herold Magda írását élvezem, csak, jaj, nagyon félek. Itt mindenkinek gyanus, nekem is. Állítólag ötödikes gimnazista. S így tud? Jaj, félek, botrány lesz. Vagy ő lesz a mi prózánk? Németh Pista²³ kezd nem tetszeni. Persze ezt meg kellene okolnom, de már nincs időm.

Várom megnyugtató és igazoló leveledet,
üdvözöl, Laci

Újvidék, 53-VI-22-én

Jegyzetek

Olajos-Farkasék: Olajos Mihály, Farkas Nándor.²⁴

Szélcsendben: Bori Imrének az *Iffúság* 1953. június 19-i számában megjelent cikke.

l'homme revolté: magyarul: lázadó ember.

dr. Rieux: Albert Camus *A pestis* című regényének főhőse.

²³ Németh István (1930–) prózaíró, publicista. A levél megírásának idején tisztviselőként dolgozott szülőfalujában, Kishegyesen, 1955-től tíz évig az *Iffúság* Szava munkatársa volt, majd 1989-es nyugdíjba vonulásáig a *Magyar Szó* újságírójaként tevékenykedett.

²⁴ Farkas Nándor (1920–2001) jogász, politikus, újságíró. Részt vett a munkásmozgalomban, a második világháború után a zentai Pártbizottság szervező titkára, majd a szabadkai Belügyi Osztály vezetője lett. Később szövetségi képviselő, a Vajdasági Pártbizottság tagja, az Újságíró Szövetség elnöke, az Újvidéki Rádió és a Forum Kiadó vezérigazgatója.

Robert Jordan, vagy akár Santiago: az *Akiért a harang szól* és *Az öreg halász és a tenger* című Hemingway-regények központi figurái.

Umetnoszt i kritika első száma óta nem jelenik meg: a folyóirat 1954 végéig 7 számot élt meg, 1953 decemberében jött ki a második szám.

Mláda kulturát is becsukták: a Matica srpska katalógusa szerint 1957-ig adták ki.

a Sztrazsilovó is tetszhalott: Bogdan Čiplic szerkesztette folyóirat, mely nagy hangsúlyt fektetett a nemzetiségi irodalmakra. 1952 és 1953, valamint 1970 és 1974 között jelent meg.

42. levél – Herceg János

Z. 1955, október 25.

Kedves Barátom!

A sok rossz között, amivel a Hid átvétele jár, egy jó is van azért: megszabadultam a Korunktól, illetve a rádiónál uralkodó abszolút felelőtlen légkörtől. Lehet, hogy ez gyenge és kissé cinikus vigasz mindazért, amit vállalnom kellett, de a sok baj mellett ez is valami.

A rádiónál én csak az anyagot gyűjtöttem, minden rovatba, ami az irodalommal és a művészettel tartott rokonságot, hogy azonban mi és hogyan jelent meg, az a felvételezők, sőt gyakran a tehnikusok kénye-kedvén mulott. Rengeteg bosszuságom volt emiatt és teljesen megértem elkeseredésedet.

Szeretném, ha felmentenél a kimagyarázkodás és <exukázálás> jelen esetben fölöttébb kellemetlen helyzete alól s elhinnéd és tudomásul vennéd, hogy a rengeteg baj miatt, – amit egyébként az érdekelteken és rajtam kívül senki se vett észre – nem én voltam a hibás. Én elküldtem a tükröt, de azt senki kutyába se vette. Az, hogy hiven beolvasták[!] olykor a tartalmat is, aztán a tehnikus egyszerűen levágta a szalagot, az, hogy Kán /Cannes/ helyett Kanneszt olvastak be, »xxx« Kámü /Camus/ helyett Kamuszt és az irodalmi kávéházak levegője helyett legelőjét – ezen a rádió vezetői vagy szerkesztői közül senki sem csodálkozott. Ennyi égbekiáltó flegmával én még sehol se találkoztam. Azt hiszem, Fehér Feri többet tudna erről mesélni.

Csak természetes, hogy én mindig a legnagyobb érdeklődéssel és szeretettel vártam írásaidat. A munkásságod értéke iránt érzett

objektív tiszteletemet nem egy kéziratkerő levelemben is hangsúlyoztam. Sajnálom, hogy ez kifelé nem jutott kifejezésre.

Ami a továbbiakat illeti, okvetlenül számítani szeretnék fokozottabb együttműködésre. Vitán felül áll és befejezett tény, hogy az esszének Te vagy ebben a pillanatban egyetlen hivatott művelője. S amikor én Neked a multkor azt a levelet irtam, amellyel talán illetéktelenül szerettem volna érdeklődésedet az itteni problémák felé fordítani, akkor azt hiszem nem volt nehéz kiérezni levelemből és szándékomból a megbecsülést. Én abban a levélben már nem a jelenről beszéltem csupán, hanem a jövőre is utaltam, melyben szerintem Neked fontos, éppen helyzetednél és kritikus mivoltodnál fogva fontos szereped lesz. Sejtettem, hogy nem érezheted magadat jól és nem rendelkezhetsz ott falun a társadalmi mozgásszabadság legelemibb feltételeivel sem. Ezért hát tökéletesen megértem a mindig résenálló némethlászlói sértődöttség hajlamát. Csak hogy ez «x» ellen küzdened kellene minden erődből és elsősorban azzal, hogy otthagyd azt a falut. Ne haragudj, de az önérzeteskedésnek ez az egyébként férfias megnyilatkozása, ahogyan Te elutasítod a protekcióért adott megalázást, nem célravezető. Egyre jobban belekesersz majd a magányba és végül nem tudsz majd különbséget tenni a helyi és az irodalmi incidensek között. Ha az embernek arra kell ügyelnie, mit szólnak a szomszédai, a kollégái a véleményéhez, akkor bizonyos mértékig vagy alkalmazkodni kénytelen hozzájuk, vagy elkerülhetetlenül szembetalálja magát velük. S ott már az is elég lehet, ha Te nem rendezel disznótoros vacsorát vagy házibálát, mert semmiben se szabad észrevenniök hogy különb vagy náluk.

Itt Zomborban tavaly kerestek a magyar főgimnáziumba tanárt. Én Pető igazgatónak Téged ajánlottalak, s ezt Gyurkának is megemlítettem. Nem tudom, hallottál-e róla? Gyurka azt mondta: nem megy az el. Megnősült, kényelmesen él, nincsenek gondjai, nem megy az el. Így aztán Juhász Géza²⁵ kombinációba, de azóta az is elesett, Juhász Géza Noviszádra kívánczolt.

Pedig itt Zomborban maga a könyvtár sokat jelentene Neked. Merem állítani, hogy a vajdas gi[!] könyvtárak közül itt találsz a leg-

²⁵ Juhász Géza (1924–2005) irodalomtörténész, kritikus, publicista, egyetemi tanár. A levél megírásának idején az újvidéki gimnázium magyartanára, 1959-től a Forum Kiadó szerkesztője, 1975-től pedig a Művészeti Akadémia tanára.

több Téged érdeklő anyagot. S aztán ezenkívül mégis csak város, ahol az emberek nem törődnek velem, hogy mit ebédeltél és feleséged meny-nyíért vette kosztümje szövetét. Elmenni falura, bezárkózni a magányba ráérsz még husz év múlva is, amikor az embernek a magány már gyógyítója és vigasztalója. Fiatal embernek azonban kész börtön lehet a falu, ha szellemi prizmán át nézi az életet.

A zombori magyar tanári állás még nyitva van, úgy tudom. Gondolkozz rajta, hogyan tudnád otthagyni Csókát. Én most még abban a helyzetben vagyok, hogy lakást is tudnék szerezni, mindenesetre előbb, mint más. Aztán itt még protekciót se kellene igénybe vened, örülnének, ha eljőnél. S aztán van itt egy-két ember ebben a városban, akivel jobban lehet szót váltani, mint ott Csókán.

Nem tudom, eljutottál-e odáig, hogy áthelyezésre gondolhass, de megirtam az ajánlatot, mint szabadulási lehetőséget. Magam is örülnék, ha itt lennél.

A Hid! Az, hogy mi elvi sikon szembekerültünk egymással, csak később lett világos előttem. Én oda már meglehetősen preparálva mentem el arra a megbeszélésre, s úgy vettem: elintézett dolog, hogy a Magyar Szó lesz a Hid kiadója. Egyébként ma is ez a meggyőződésem, ha a színleges demokrácia abban a pillanatban mást is mutatott. S így volt az én személyemmel is. Kapálództam ellene minden erőmből, nem akartam vállalni ezt a hálátlan szerepet, de végül nem tudtam kitérni. Tudom, hogy pontosan az a sors vár rám, mint Mihályra s előbb-utóbb engem állítanak félre, hiszen nálunk az ilyesmi olyan könnyen megy. Felkapnak valakit s aztán máról-holnapra elejtik. De mit tehettem volna?

S ha már vállalnom kellett, nem szeretném fékézze[!] csinálni a dolgot. A Hidat szerkesztőbizottság irányítja: Bori, Herceg, Major, Rehák, Szabó. Az én dolgom az anyaggyűjtés, a rendezés, a levelezés, az érintkezés fenntartása. A koncepció tehát közös, de végtére is a lehetőségek szabnak határt.

Különben most értesültem róla, hogy a fiatalok közül egyesek, állítólag Bogdánfi irányítása mellett, bojkottot akarnak szervezni. Hogy kik azok, nem tudom, de mindenesetre oktalanságnak tartom az effajta ellenállást. Nekem személy szerint még külön fáj a dolog, mert azt mesélik, engem akarnak bünbáknak odaállítani, mivel velem könnyebbnek látszik szembeszállni, mint Rehákkal vagy Farkas Nándorral. S ebben a különállási lázban, persze, demagóg jelszavak

hangzanak el: Herceg a Kalangyát szerkesztette a megszállás alatt, Herceg a fiatalok ellen van stb.

Roppant megalázó dolog lenne védekezni. Mert a Kalangyát valóban én szerkesztettem, ezt soha le nem tagadhatom, de nem is akarom. Hogy ki vagyok és honnan jöttem az épp olyan világos, mint az, hová tartok. Hogy én ifjúság-ellenes vagyok, olyan éstoba[!] és képtelen vád, amire csak legyinteni lehet. Tudom, hogy vajdasági irodalom nincs még és nem volt, hanem lesz – ha igaz. S hogy ennek az irodalomnak a megtetemtésében a fiatalokra vár megfellebbezhetetlen szerep, az is világos.

Képmutatás lett volna mindezt elhallgatni Előtted, főleg akkor, ha barát levelet írok. Egy kicsit a kipanaszkodás is jólesik éppen Neked, akire minden elvkülönbség tiszteletbentartásával számítani szeretnék. A Hid nem lesz ellentábor, mint ahogyan nem lehet egészséges dolog semmiféle különállás. S az is természetes, hogy én semmiféle intrikáról nem veszek tudomást, hanem attól a Németh Istvántól éppugy kéziratot kérek, – szivem szerint még lelkesebben talán, – mint Debreczenitől vagy bármely más „öregtől”.

Mert azért a lelkesedés nem veszett ki belőlem. A tehetség előtt mindig kalapot emelek, s az se zavar, hogy a fiatalok részéről nyilvánul meg a gazdagabb, bátrabb, színesebb tehetség, sőt! A jobbat szeretném együtt tudni, s mindent elkövetek, hogy ezt elérjem. Mondhatnak rám egyesek, amit akarnak, én tudom, hogy tiszta szándékok vezetnek. Ebből aztán nem engedek.

Multkoriban Gozsdura igyekeztem felhívni a figyelmedet. Nem tudom, beleillik-e személetedbe, mindenesetre szeretném, ha érdeklődéssel fordulnál e kicsit már poros és ásataghangu elbeszélő felé, aki azonban nem mindennapi kvalitásokkal rendelkezett. Vglamennyire[!] az itteni szellemtörténet megindítása lehetne egy ilyen tanulmány. Ha azonban nem fülük rá a fogad, csináld azt, amihez kedved van. Csak ne felejtsd el, hogy mindig az lesz az érdekes itt és az ország határain túl, amit erről a világról tudsz mondani. S persze, az is, ahogyan mondod.

Németh Lászlóék címe: Budapest, II. Szilágyi Erzsébet fasor 17. – Figyelmeztetek azonban, hogy Laci komoly beteg, mindentől visszavonult s erős a gyanum, hogy megfigyelés alatt áll. Ugyanakkor nyugtalanít Ella hallgatása a nyár óta. Félek, hogy a 7 napban megjelent írásom is megárthatott a levelezésnek.

Végezetül: a megszólítás ne ejtsen zavarba, Mikor én még egészen fiatal voltam, – muszáj hangsúlyozni, hogy most se vagyok egészen öreg – természetes volt, hogy a hatvanéves Móricz nekünk „Te Zsigabácsi” volt, akárcsak Benedek Marcell vagy itthon Szenteleky, Szirmai avagy Kende Ferenc²⁶, akiktől nagyobb korkülönbség választott el engem, mint Téged tőlem. Az emberek viszonyában nem a kor szab határt, hanem az igényesség. – Leveledet várom és öllelek:

Herceg János

A lap szélén kézzel írt szöveg: Rolam szóló kritikadra már nem maradt helyem. Szép volt, jó volt meleg barátságot éreztem belőle. Regényem hibáit én jól tudom.

Jegyzetek

A sok rossz között, amivel a Hid átvétele jár: 1955 és 1957 között Herceg János volt a *Híd* főszerkesztője.

megszabadultam a Korunktól: a Korunk rövid ideig létező rádiós folyóirat volt, Herceg János szerkesztette.

Gyurkának: B. Szabó György²⁷

Gondolkozz rajta, hogyan tudnád otthagyni Csókát: a Bori család 1956-ban költözött Szabadkára.

Mihályra: Majtényi Mihály volt a *Híd* előző főszerkesztője.

Bori, Herceg, Major, Rehák, Szabó: Bori Imre, Herceg János, Major Nándor, Rehák László és B. Szabó György.

Kalangya: 1932 és 1944 között megjelenő folyóirat. Alapító szerkesztője Szenteleky Kornél. Herceg János 1941 és 1944 között volt a főszerkesztője.

Ella: Démusz Ella, Németh László felesége.

²⁶ Kende Ferenc (1886–1974) író, szerkesztő, könyvterjesztő. 1933 és 1937 között a *Kalangya* társszerkesztője.

²⁷ B. Szabó György (1920–1963) irodalomtörténész, kritikus, műfordító, képzőművész, egyetemi tanár.

51. levél – Fehér Ferenc

RADIO NOVI SAD

NOVI SAD

Broj

..... 195... god

Žarka Zrenjanina br. 3

Telefon: 25-29, 24-27, 25-65

Poštanski fah 95

Kedves Imre!

Lapodat megkaptam, az említett tanulmányod roppant érdekel. Közlöd-e majd valahol? Lacika²⁸ túl van a veszélyen, a gyomorrontása elmúlt, most már eszik és erősödik. Virgonc, szeretnivaló gyerek, üres lenne a ház már nélküle, s a szívünk is. Várjuk a jobb időt, hogy sétára, levegőre vihessük őt is, a mi téli hangulatainkat is. A HÍD ülésén Herceg elmondta, hogy a folyóirat nem lehet más, mint a vajdasági magyar irodalom; nincs elegendő jó írás, pedig kéri, sürgeti az emberektől. Ő nem tehet csodákat. Felvetette: közöljünk-e a mai magyar íróktól írást? Farkas azt mondta, hogy várjunk evvel addig, míg a belgrádi vagy a zágrábi folyóiratok nem hoznak írást tőlük. B. Szabóval együtt kértük annak lehetővé tételét, hogy az egyes számoknak az anyagával még kéziratban megismerkedhessünk, mert így csak utólagos olvasói észrevételeket tehetünk. Sajnáltuk, hogy az időjárás miatt nem jöhettél el az ülésre. Herceg különösen kíváncsi volt bíráló észrevételeidre. A magyar irodalmi kapcsolatokat érdeklődve várom, de valami az súgja, hogy idegenek maradunk mi egymással örökre: ismerős ismeretlenek, vidéki rokonok, akiknek az esetlenségét elnéző mosollyal kell elfogadni. Csere alapon megkaptam az Új Hang januári számát Simon István fiatal költőtől. Most Nandi és Németh Pista bújják, utána elküldöm címedre. A Csillag nem jön december óta a Rádióba, nem tudom, mi az oka. A Szabad Népből olvastam az SZKP XX. kongresszusának beszámolóit, felszólalásokat és, különös érdeklődéssel, Solohov okos, ravasz beszédét. A hatás Magyarországon atombombaszerű lehet: százalmas ez az ő ijedt

²⁸ Fehér László (1955–) Fehér Ferenc első házasságából született fia, jelenleg Kanadában élő akvarellfestő.

igyekezetük, hogy bármerre is forogjon a szovjet szélmalom vitorlája, ők mindig jó lisztesmolnárok legyenek. Az első konkrét hatás: az „előadó betegsége miatt” elmarad a napokban esedékes előadás a szovjet irodalom nagyjairól (írja a tegnapelőtti Szabad Nép). Helyette (egy másik előadó) Tolsztojról tart előadást. Ha arra gondolsz, hogy Solohov a kongresszusi felszólalásában többször is méltatta az orosz irodalom prófétikus alakját, – röhögnöd kell. S ha holnap Solohovot „hirtelen betegséggel” üdülni vinnék a nagy orosz sztyeppe valamely „klimatikusabb” vidékére – az a pesti előadó rögtön kiugrana a „betegágyából” és megtartaná az előadását. Gyászos korszaka lesz ez az utóbbi 10, s az elkövetkező pár éve a magyar irodalomnak. Sokan elvéreznek a magányban, sokan meghasonlanak, sokan nőnek óriássá a belső emigráció fantasztikus depressziójában. Talán nem is oly sokan... Szeretném hinni, hogy akad még magyar író a magyar ugaron, aki Móricz, Déry és József Attila vagy Radnóti méltó társa és követője lesz és marad és nem adja el a lelkét párezerforintos hivatalért. Magasztos hang ez, ugye, de erről a fájdalomról nem tudok másként említést tenni. A vidéki kis szegény rokonnak mindig voltak és lesznek meddő, ostoba fájásai, de egy valamiben, a rajongásában, az álmai fanatikus dédelgetésében néha különb, nagyobb, mint a maga kis világa. Én már csak vízcseppben (s mert melegebb: könnycseppben) keresem a tengert; dűllőút kanyargásában a végtelenséget, s nem fáj, hogy mások óceánokból villantanak fel igazgyöngyöt...

2) De az annál inkább gyötör, hogy a dűllőutakon érzek melletttem senkit, mindig úgy érzem, hogy a dűllőút vándora nem is lehet más, csak magányos. Nem veszik fel szélesvállú, izmos, acéloskedvű soffőrök, mint a pampák és a petróleummezők szabad csavargóiróját, de épp azért vérzőbb a kapott sebünk, ha egy-egy ázsiai arc lovaiba vág és nagyokat fíngva elrobogtatja mellettünk a szekerét... Inyenc soroknak szántam ezt, de nemcsak azért, hogy lásd: élek még és nem gyöpesedett be a lelkem; hanem azért is, hogy tudd: ha befelé nézve is, de itt állok menthetetlenül ezen a bácskai talajon, ha arcom oda is tartom a hűsítő, vagy megbolondító, idegen, illatos szeleknek, melyek már csak az illúzióit jelentik maholnap, – az illúziói, hogy más sors is várhat azért rám, mint a cservenkai agyalágyult Vörösvári-Heinzre²⁹, a cukorgyári aktákba beleőrült, verbászi doktorra (akivel nemhogy az

²⁹ Vörösvári Heinz Vilmos (1898–1970) költő. Tanító, majd cukorgyári tisztviselő Cservenkán.

irodalomban, de egy bezárt szobában sem kívánnék együttmaradni). Valaki megízlelte, finomrostú tüdejébe is lélegezte valamikor itt Európát, de csak tán azért, hogy a szíváci csöndben annál narkótikusabb lehessen neki a mindig magányos haldoklás, és sejtelmesebb a későn arratévedő fiatal bácskai költőben az emlékezet... Csépe sohasem ismeri már meg Brechtet, soha nem is volt kíváncsi Paul Eluard-ra (József Attilára sem) – ezért pusztul el nyomorékként, nyomorultként... Én ismerem őket, csodálom őket, és ezért rogyok le tehetetlenül, nyomorékként... De ez a talaj, ez a bácskai föld, ha így, márciusi hóolvadás után belélegzed a szagát kint a határban, nem hagy elpusztulni mégsem: ez az átkunk és a sorsunk, hogy valahányszor lerogyunk, erre a talajra huppan a testünk-lelkünk és én néha már víziókkal, hallucinációkkal veszekszem; régi, ősi aratási énekek formálódznak bennem soha nem hallott zsolttáros énekekké, csak még nem tudom őket (s tán soha nem is tudom) verssé olvasztani; mint ahogy tán halálomig őrzött, vad zsolozsmaként peregnek majd bennem írástudó falusi aggok halottsírató énekei és imái a virrasztások, a gyerekkori halottvirrasztások döbbenetes óráiból, amikor még elfértem anyám ölében az asszonyok szent, gyászoló fekete seregében...

Olvad a hó, veszettül dobolnak a csatornák az éjszakában, a vilamos, az utolsó villamos hasítja a vizet a Futaki-úton, az állomásról most is idehallatszik a vonatok füttye. Csend van, kívül-belül halotti csend, ilyenkor vagyok csak magamé, az érzéseimé, amelyeket majd reggel a sarki postaládába dobok és ragasztok rá 15 dinárt, hogy legyen aki elolvassa.

Ölel: Feri

Újvidéken, 956. március 1-én.

Jegyzetek

Új Hang: irodalmi és kritikai folyóirat 1952 és 1956 között. A Dolgozó Ifjúság Szövetsége (DISZ) és a Magyar Írók Szövetsége közös kiadásában indult.

Csillag: a Magyar Írók Szövetségének 1947 és 1956 között megjelent folyóirata.

Szabad Népből: a Szabad Nép a Magyar Kommunista Párt napilapja volt 1942 és 1956 között, a Népszabadság elődje.

Vörösvári-Heinzre, a cukorgyári aktákba beleőrült, verbászi doktorra (akivel nemhogy az irodalomban, de egy bezárt szobában sem kívánnék együttmaradni): az *Üzenet* folyóirat 1973/11.

számában (*Vörösvári-Heinz írói arcképéhez*) így ír Fehér Vörösvári-Heinz Vilmosról: „Ha el kellene vele számolnom, hogy miért szólok Vörösvári Heinz Vilmosról, akit életében is irodalmunk epizódalakjaként kezelt kiadó, lapszerkesztőség, műbíráló, irodalmi közvélemény – tényeket rohamozó szenvedélyesség helyett egyszerűen csak azt tudnám mondani, hogy ismertem és szerettem őt.”

a villamos, az utolsó villamos hasítja a vizet a Futaki-úton:
1958-ig létezett Újvidéken villamosvonal.

52. levél – Herceg János

UREDNIŠTVO
HID
SZERKESZTŐSÉGE

Leányvár, 1956, július 8.
A. Rankovića 19/I
Telefon: 20-63

Kedves Barátom!

Elnézésetet kérem, hogy leveledre egy kissé megkésve válaszolok. Az a helyzet ugyanis, hogy szabadságon vagyok, ami azt jelenti, hogy kétszerannyit kell dolgoznom mint máskor, s mivel egy hosszabb munkába fogtam, minden egy kicsit elmaradt.

Nézeteltérésünket, azt hiszem, nem lehet és nem szabad levélben tisztázni. Nemcsak azért írom ezt, mert nem szeretem a hangos célzásokat és a halk pardónokat, hanem azért is, mert az a meggyőződésem, hogy az írónak nem magánlevelekben kell véleményét kifejtenie. Maradjunk csak a nyilvánosságnál. A mi személyes leszámolásunk különben is igen kicsi és jelentéktelen mozzanat ebben az egész irodalmi és politikai perturbációban, melyet az idők változása elkerülhetetlenül felvetett. Kár beszélni róla, s azt ajánlanám, ne izgasd magad tulságosan vele.

Bizonyára hallottál a magyarországi írók egy csoportjának – Lakatos Istvántól kezdve Kónya Lajoson át Németh Lászlóig és Ilylyésig – irányunkban megnyilatkozó békeoffenzívájáról. Nagyon érdekes ügy! Ha benn lesz dolgod Újvidéken, nézz el Nándihoz, talán már visszakapta Beográdból, illetékes helyeről[!] a levelek és kéziratok eredeti példányát. Én csak a másolatokat tartottam mag.

Azóta újabb fejlemények vannak: meghívás irodalmi estre, engem felszólítottak egy antológia összeállítására, a pécsi Dunántul egy rovatának a szerkesztésére, folyóiratokat, könyveket küldenek, szóval kezdünk nagyon «[...][...]» érdekesek lenni. Persze, ha az ember nem tudná, hogy az egész szervezett akciót felülről dirigálják, sokkal kellemesebb lenne. Így csak udvariasan, de kitérő válaszokat adok mindaddig, amíg a helyzet a csucok között nem tisztázódik. Különben Némethék bejelentették látogatásukat, egy kirándulójával jönnek, remélem előszóval többet fogok megtudni tőlük arról, hogy mi huzódik a háttérben.

Ha kedved lenne egyszer átszaladni ide, szívesen megmutatnék néhány dolgot. – Szeretettel és barátsággal köszönt:

Herceg János

Jegyzetek

perturbációban: zavar, kavarodás.

Dunántul: Szántó Tibor szerkesztésében 1952 és 1956 között Pécsen megjelent folyóirat.